

Ivan Petrov

**ZDANIA TEMPORALNE W BIBLIJ NOWOBUŁGARSKIEJ (1924)
I ICH ODPOWIEDNIKI W ŚREDNIOBUŁGARSKIM
KODEKSIE OCHRYDZKIM (XII w.)***

1. Rozwój języka bułgarskiego na tle rozwoju innych języków słowiańskich wyróżniają tendencje analityczne. Obejmowały one na przestrzeni wieków cały system gramatyczny i, jak podkreślają badacze, realizowały się i nasilały niejako na dwóch płaszczyznach. Z jednej strony, zmiany dotyczyły form jako takich i wynikały z wzajemnego oddziaływania wzorców paradygmatycznych (częściowo pod wpływem zmian fonetycznych) lub z dążenia do eliminacji wariantów synonimicznych. Druga płaszczyzna rozwojowa związana jest z funkcjonowaniem tych form, w którego obrębie również dokonywały się istotne zmiany. Użycie form związane jest z płaszczyzną semantyczną języka i opis zmian w tym zakresie powinien być przeprowadzony na linii treść → forma, ze sporządzeniem inwentarza środków, służących do wyrażania określonych kategorii znaczeniowych.

* Niniejszy artykuł jest oparty na pracy magisterskiej o tym samym tytule, napisanej pod kierownictwem prof. dr hab. Małgorzaty Korytkowskiej w Katedrze Filologii Słowiańskiej UL i obronionej w maju 2001 r. Ze względu na ograniczoność miejsca zrezygnowano w nim ze szczegółowego omówienia bogatej literatury przedmiotu i podawania wyczerpującej bibliografii, z wyjątkiem prac mających zasadnicze znaczenie dla zastosowanej metody badawczej. Ograniczenia objęły również egzemplifikację materiału, która w niniejszym artykule ilustruje zjawiska najbardziej typowe lub najistotniejsze dla poruszanej problematyki. Należy dodać, iż użycie określenia *Kodeks* na oznaczenie zabytku piśmiennictwa średniobułgarskiego pozostaje w zgodzie z polską tradycją paleoslawistyczną, która na poziomie nomenklatury nie rozróżnia szczegółowo gatunków literackich, w odróżnieniu od terminologii przyjętej w Bułgarii czy Rosji. Zawartość *Kodeksu Ochrydzkiego* (teksty apostołskie) determinuje w tych krajach jego nazwę (*Охридски Апостол*). Kwestia przynależności gatunkowej nie jest jednak istotna dla tematyki niniejszego opracowania, dlatego zrezygnowano w nim z wprowadzenia bardziej precyzyjnej, ale jednocześnie obcej dla polskiej tradycji nazwy.

Niniejszy artykuł przedstawia próbę takiego właśnie, „semantycznego”, spojrzenia na rozwój języka bułgarskiego, a jego podstawowym celem jest sporządzenie inwentarza środków, wyrażających semantyczną kategorię temporalność na określonym etapie rozwoju języka (XII w.). Materiał, który został poddany analizie, reprezentuje dwa odległe w czasie momenty procesu rozwojowego (i – co za tym idzie – dwa zasadniczo różne systemy gramatyczne), a porównanie ma charakter odwróconej chronologii (językiem wyjściowym dla analizy jest język nowobułgarski, do którego porównywany jest system wcześniejszy). Podejście takie jest pewnym uproszczeniem: modelowanie płaszczyzny semantycznej konkretnych struktur łatwiej jest oprzeć na systemie chronologicznie późniejszym, a więc bliższym badaczowi i umożliwiającym pewniejszą weryfikację rozstrzygnięć. W związku z tym warto dodać, iż określenia typu „przekształcenie”, „transformacja” i in. używane są w niniejszym artykule umownie i nie odzwierciedlają rzeczywistej chronologii zjawisk. Należy je zawsze rozumieć w szerszym kontekście odpowiedniości.

Wyjściową dla analizy jednostką jest zdanie temporalne, a więc kategoria formalna, będąca jednym z wielu sposobów wyrażania tych treści, które na poziomie semantycznym zorganizowane są w strukturach polipredykatywnych. Fakt ten narzuca pewne ograniczenie i powoduje utrudnienie w prowadzeniu analizy w kierunku od treści do formy i wymaga „określenia wartości semantycznych, jakie może realizować dana kategoria formalna i usystematyzowania inwentarza form według tych wartości” [Korytkowska 1990: 19].

Analizowany materiał językowy to 113 zdań temporalnych z *Biblii nowobułgarskiej* (1924) i ich odpowiedniki z *Kodeksu Ochrydzkiego* (XII w.). Zdania pochodzą z księgi Dziejów Apostolskich. Wybór źródeł uzasadniony jest przede wszystkim historią przekładów biblijnych, którą cechuje dążenie do maksymalnej wierności wobec języka oryginału, co pozwala z dużą dozą prawdopodobieństwa założyć istnienie zasadniczej ekwiwalencji znaczeniowej pomiędzy różnymi przekładami tego samego tekstu biblijnego (różnice w tym zakresie mogą stanowić odrębny problem badawczy). Wyklucza to wątpliwości co do porównywalności analizowanych jednostek. Na etapie ekscerpcji ułatwiona jest również lokalizacja zdań i ich odpowiedników. Tekst nowobułgarski reprezentuje przedwojenny język literacki, którego system jest zbliżony do języka współczesnego. Z kolei tekst średniobułgarski jest bardzo zbliżony do systemu starobułgarskiego, choć pojawiają się w nim elementy nowe, odzwierciedlające rozwój języka. Zabytek ma południowo-zachodniobułgarską proveniencję dialektalną. Wybór analizowanych zdań był uzależniony od jakości tekstu starszego, który stanowi odpis krótkiego aparkos-Apostoła, zawierającego czytania liturgiczne z Dziejów i Listów Apostolskich. Z tego powodu były brane pod uwagę tylko te nowobułgarskie zdania temporalne, które w *Kodeksie Ochrydzkim* mają odpowiedniki. Dla ułatwienia analizowane struktury zostały niejako „wypreparowane” z całego tekstu, co wymagało często

dokonywania niezbędnych dla zachowania sensu uzupełnień, które podawane są w przykładach w nawiasach kwadratowych. Ujednolicona i uproszczona została pisownia zarówno tekstu średnio-, jak i nowobułgarskiego, systematycznie rozwiązywane były także skróty (zawsze zgodnie z normą języka scs.). Jednorodne części zdania traktowane były w opisie realizacji powierzchniowej łącznie. Przy analizie nie były brane pod uwagę różnice leksykalne pomiędzy tekstem nowo- i średniobułgarskim oraz ewentualne dodatkowe nacechowanie znaczeniowe struktury okolicznikowej (sposób, przyczyna, skutek itd.). W polu zainteresowania znalazły się wyłącznie wykładniki relacji temporalnych.

2. Obierając za punkt wyjścia analizy zdania temporalne *sensu stricto*, a więc ograniczając się do jednej tylko grupy formalnych wykładników relacji temporalnych, za niezbędne, jak się wydaje, należy uznać konsekwentne stosowanie kategorii i pojęć, odnoszących się do semantyki, z następnym ustaleniem zasobu środków formalnych, które te kategorie i podkategorie realizują. Należy w związku z tym wskazać na najbardziej elementarne jednostki, które kształtują strukturę semantyczną zdań temporalnych i, modelując ich relacje, sporządzić paradygmat klasyfikacyjny, wychodząc konsekwentnie od płaszczyzny semantycznej języka.

Bardzo pomocny w związku z powyższym jest model opisu temporalności, sformułowany w artykule A. Mazurkiewicza pt. *Zdarzenia i stany: elementy temporalności* [Mazurkiewicz 1986]. Opisując zjawiska (również językowe), autor stosuje dwa pojęcia: stan i zdarzenie. Stanem nazywane jest zjawisko trwające na pewnym odcinku czasu, zdarzeniem zaś – zjawisko dotyczące pewnych obiektów w pewnym momencie. W swoim modelu autor uwzględnia dwie relacje – koincydencji zdarzeń i koegzystencji (współistnienia) stanów. Koincydencja zdarzeń ma miejsce wówczas, kiedy zajście jednego zdarzenia jest równoznaczne zajściu drugiego, koegzystencja stanów z kolei zachodzi wtedy, gdy żaden z dwóch stanów nie wyklucza drugiego. Koincydencja i koegzystencja określają relację współbieżności. Stany i zdarzenia nazywa Mazurkiewicz „podstawowymi «statycznymi» elementami opisu rzeczywistości temporalnej”. Do elementów zaś „dynamicznych” należą ich wzajemne zależności czasowe w relacjach uprzedniość vs następcość. Względna chronologia stanów i zdarzeń może być następująca:

A) stan *p* poprzedza zdarzenie *a*, jeśli *a* jest końcem *p* lub końcem pewnego innego stanu, poprzedzanego przez *p*;

B) stan *p* poprzedza stan *q*, jeśli *p* poprzedza zdarzenie poprzedzające *q*;

C) zdarzenie *a* poprzedza stan *p*, jeśli *a* jest początkiem *p* lub początkiem pewnego innego stanu poprzedzającego *p*;

D) zdarzenie *a* poprzedza zdarzenie *b*, jeśli *a* poprzedza stan, którego końcem jest *b*.

Określenie relacji „poprzedzania” (uprzedniości bądź następczości) jest niemożliwe bez ustalenia punktu odniesienia, względem którego relacja ta jest określana. Na poziomie języka punktem tym może być moment mówienia (stan wypowiedzi), albo inne wyrażane w języku zjawisko, usytuowane jako przeszłe lub przyszłe wobec momentu mówienia [por. Korytkowska 1998: 206]. W zdaniach z hipotaksą punktem odniesienia będzie więc temporalna treść zdania głównego.

Formalnymi wykładnikami relacji temporalnych między stanami a zdarzeniami w analizowanych w niniejszej pracy językach mogą być zdania czasowe, ich transformy imiesłowowe (wraz z konstrukcją dat. abs.), czasy relatywne oraz rozmaite środki leksykalne: spójniki, przysłówki i tzw. modalizatory (*вече, оуе, тѣкмо, едѡа*). Z kolei same stany i zdarzenia związane są z semantyczną kategorią aspektu (dokonaności/niedokonaności) i wyrażane za pomocą kombinacji środków fleksyjnych, słowotwórczych i leksykalnych [por. Mindak 1986: 114]. Na płaszczyźnie formalnej na plan pierwszy w związku z tym wysuwa się aspektualna charakterystyka form werbalnych. Czasowniki dokonane najczęściej są wykładnikami zdarzeń, niedokonane zaś – stanów. Możliwe są również kombinacje stanów i zdarzeń, realizujące takie kategorie semantyczne, jak np. inchoatywność, finitywność i in. [por. np. Karolak 1995–1997]. Formy aspektowe w korelacji z odpowiednimi czasami gramatycznymi mogą wyrażać ponadto iteratywność (np. imperf. od czasowników dokonanych) lub skończony zbiór zdarzeń (np. aor. od czasowników niedokonanych).

Interpretacja semantyczna zdań czasowych, opierająca się na przedstawionych założeniach, powinna zatem uwzględniać następujące okoliczności: charakterystykę aspektualno-temporalną form osobowych czasownika, punkt odniesienia relacji oraz semantyczną funkcję wskaźników zespolenia.

W wypadku relacji współbieżności ustalenie punktu odniesienia nie jest w sensie temporalnym istotne, ponieważ względna chronologia stanów i zdarzeń nie występuje. Możliwy jest jednak taki typ relacji, w którym podczas trwania jakiegoś stanu *p* zachodzi zdarzenie *a*. Mazurkiewicz nie uwzględnia takiej możliwości w swoim modelu, mimo iż na poziomie języka jest ona, jak się wydaje, łatwo dostrzegalna. Ustalenie punktu odniesienia w tym typie relacji nie ma wartości temporalnej, ale sygnalizuje tło, określając swoistą hierarchię opisywanych zjawisk. Żeby odróżnić ten typ od koegzystencji stanów i koïncydencji zdarzeń, można posłużyć się terminem R. Grzegorzczukowej „równoczesność punktowa” [Grzegorzczukowa 1998: 125]. W obrębie relacji współbieżności można więc wydzielić: 1) całkowitą koegzystencję stanów, 2) punktową koegzystencję (stanu i zdarzenia) oraz 3) koïncydencję zdarzeń.

Ustalenie punktu odniesienia dla relacji poprzedzania ma z kolei znaczenie pierwszorzędne, ponieważ wpływa na określenie samego charakteru relacji (uprzedniość albo następczość). Jak już zostało powiedziane, w zdaniach podrzędnie złożonych za ten punkt uznawana jest temporalna treść zdania

głównego, a zatem przy relacji uprzedniości zjawisko opisywane w zdaniu głównym, zawsze jest późniejsze w stosunku do zjawiska opisywanego w zdaniu podrzędnym, przy relacji następczości zaś – odwrotnie.

Określenie semantycznej funkcji wskaźników zespolenia bywa zazwyczaj utrudnione ich wieloznacznością. Poza grupą spójników (najczęściej złożonych), które już na poziomie leksykalnym mają zakodowany charakter relacji (np. *npedu da, след като*), w zdaniach złożonych występuje często wielofunkcyjny spójnik *когато* (*камо*). Weryfikacja interpretacji temporalnej takich zdań niemożliwa jest bez ich odpowiedniego parafrazowania, polegającego na zastąpieniu wieloznacznego spójnika jednoznacznymi konstrukcjami typu 'po tym jak', 'podczas gdy' itd.

Klasyfikacja przedstawionego niżej materiału językowego oparta jest więc na kilku typach relacji temporalnych: trzech typach relacji współbieżności i czterech typach relacji poprzedzania, która w niniejszej analizie określana jest w stosunku do treści temporalnej zdania głównego jako relacja uprzedniości. Należy zaznaczyć, że relacja poprzedzania B (stan poprzedza stan) realizowana jest w języku tylko w znaczeniu iteratywnym, w analizowanym zaś materiale brak takich przykładów [por. Grzegorzczkova 1998: 126]. Zasadniczo opisywane w złożonych strukturach zjawiska są przeszłe w stosunku do momentu wypowiedzi (wynika to z charakteru analizowanego utworu, będącego opowiadaniem *post factum*); są też nieliczne wyjątki, w których zjawiska są równoczesne lub przyszłe wobec momentu wypowiedzi (co nie wpływa jednak na charakter relacji w obrębie zdania złożonego). Odrębny typ stanowią przykłady zdań, w których w stosunku do treści temporalnej zdania głównego występuje relacja następczości.

3. Poszczególne podklasy semantyczne i reprezentujące je struktury przedstawiają się w sposób następujący: całkowita koegzystencja stanów, punktowa koegzystencja (stanu i zdarzenia), koincydencja zdarzeń, relacja poprzedzania A, relacja poprzedzania C, relacja poprzedzania D, relacja następczości.

3.1. Całkowita koegzystencja stanów. Jest to relacja współbieżności, polegająca na jednoczesnym trwaniu stanów, stanowiących treść zdania głównego i podrzędnego. Jej strukturę semantyczną oddaje parafraza: 'podczas gdy trwał stan *p*, trwał stan *q*'. Do tej grupy zaliczono 17 zdań:

8,40

Филип, като преминавање, проповядваше благовестието.

Филипък динавехѣхъ благовѣствоваше.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act._{nom. sg. m.}

9,22

Савел преодоляваше юдеите, като доказваше [това].

Саоула̑ же сѣмѣнѣта̑ни̑е нѣуде̑ж сѣказа̑ [се].

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act._{nom. sg. m.}

9,28

Той влизаше и излизаше с тях в Ерусалим, като дързостно проповядваше в Господнето име.

[Он̑к] в̑к с нѣмѣн̑ дръзѣа̑ж о нѣмѣн̑ Нисоусов̑к.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act._{nom. sg. m.}

3.2. Punktowa koegzystencja (stanu i zdarzenia). Jest to relacja współbieżności, polegająca na jednoczesnym współistnieniu stanu i zdarzenia, które stanowią treść zdania głównego i podrzędnego. Jej strukturę semantyczną oddaje parafraza: 'podczas gdy trwał stan *p*, zaszło zdarzenia *a*'. Możliwe jest również inne parafrazowanie, zmieniające hierarchię opisywanych zjawisk: 'w momencie, gdy zaszło zdarzenie *a*, trwał stan *p*'. W analizowanym materiale nie występują jednak struktury podlegające takiemu parafrazowaniu. Do tej grupy zaliczono 18 zdań.

9,1

Савел, като още дишаше убийство против Господа, отиде при първосвещеника.

Саоула̑ же̑ е̑ше̑ дъ̑ха̑а̑ гн̑к̑ко̑м̑к̑ и̑ оу̑б̑и̑н̑ств̑ко̑м̑к̑ на̑ оу̑у̑ени̑к̑к̑т̑ г̑ос̑по̑ди̑ж̑ при̑па̑де̑ к̑к̑ арх̑и̑ер̑е̑о̑у̑.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act._{nom. sg. m.}

14,18

Като казваха това, те едвам възпряха множествата да им не принасят жертва.

И̑ с̑и̑е̑ гла̑го̑л̑жа̑ща̑ [она]̑ е̑д̑к̑ва̑ оу̑ста̑ни̑ста̑ наро̑д̑ы̑ не̑ ж̑ъ̑ръ̑ѣ̑ти̑ на̑м̑к̑.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act._{nom. du. m.}

26,12–13

Когато [аз] пътувах за Дамаск, видях по пътя светлина от небето.

И̑д̑ы̑ [а̑з̑к̑]̑ в̑к̑ Да̑мас̑к̑к̑ ви̑д̑ѣ̑х̑к̑ на̑ п̑ж̑ти̑ с̑ не̑б̑еси̑ ск̑ѣ̑т̑к̑.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: aor.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act._{nom. sg. m.}

3.3. Koincydencja zdarzeń. Jest to relacja współbieżności, polegająca na jednoczesnym zajściu zdarzeń, stanowiących treść zdania głównego i podrzędnego. Jej strukturę semantyczną oddaje parafraza: 'w momencie, gdy zaszło zdarzenie *a*, zaszło zdarzenie *b*'. Do grupy tej zaliczono 8 zdań.

9,25

Учениците му го свалиха през стената, като го спуснаха с кош.

ОУченици его съсадишж и свѣлихъше по стѣниѣ въ кошѣнници.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. pl. m.}

15,8

Бог им засвидетелствува, като даде и на тях Светия Дух.

Богъ свѣдѣтелствова давъ имъ Духъ Святъ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. sg. m.}

15,9

[Бог] не направи никаква разлика между нас и тях, като очисти сърцата им чрез вяра.

[Богъ] ницѣто же не разликуествова междю нами и онѣми въкрож оцѣсти сръдцѣ нхъ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. sg. m.}

3.4. Relacja poprzedzania A. Jest to relacja, w której stan, stanowiący treść zdania podrzędnego, poprzedza zdarzenie, stanowiące treść zdania głównego. Jej strukturę semantyczną oddaje parafraza: 'po tym, jak trwał stan *p*, zaszło zdarzenie *a*'. Do grupy tej zaliczono 3 zdania.

8,36

Като [те] вървяха по пътя, дойдоха до една вода.

Ѣко же [она] идѣста по пѣти придоста на етерж водж.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: aor.

13,13

Павел и дружината му, като отплуваха от Пафа, дойдоха в Перга.

Отвѣзъшесж отъ Пафа о Паклѣ придж Пергѣтъ Памфилиискъ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praet. act. I_{nom. pl. m.}

14,21

След като [те] проповядваха благовестието в тоя град, върнаха се в Листра.

[Она] владовѣстѣствахъ градоу томоу кѣзкратистася к Лоустраж.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praet. act. I_{nom. du. m.}

3.5. Relacja poprzedzania C. Jest to relacja, w której zdarzenie, stanowiące treść zdania podrzędnego, poprzedza stan, stanowiący treść zdania głównego. Jej strukturę semantyczną oddaje parafraza: 'po tym, jak zaszło zdarzenie *a*, trwał stan *p*'. Do tej grupy zaliczono 9 zdań.

9,26

Когато дойде [Савел] в Ерусалим, той се опитваше да дружи с учениците.

Пришедъ же Одоулъ къ Ероусалимъ окоушаше приахштатиса оученицѣхъ.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. sg. m.}

11,20

[Те], като пристигнаха в Антиохия, говореха и на гърците.

[Они] къшедъше къ Антиохия глаголаахъ къ елиномъ.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. pl. m.}

17,5

Юдеите, като събраха тълпа, размиряваха града.

Иуден народъ створъше мѣхъхъ по градоу.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. pl. m.}

3.6. Relacja poprzedzania D. Jest to relacja, w której zdarzenie, stanowiące treść zdania podrzędnego, poprzedza zdarzenie, stanowiące treść zdania głównego. Jej strukturę semantyczną oddaje parafraza: 'po tym, jak zaszło zdarzenie *a*, zaszło zdarzenie *b*'. Do grupy tej zaliczono 56 zdań.

9,30

Братята, като разбраха това, заведоха го в Кесария.

Разоуахъше же братиѣ [се] съхъхъ [и] къ Кесария.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. pl. m.}

16,24

[Той], като получи такава заповед, хвърли ги в по-вътрешната тъмница.
[Онъ] заирѣштенне приеахъ късади на во кѣнжтрѣнж тѣмницѣ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. sg. m.}

16,27

Началникът, като се събуди, щеше да се убие.
Бѣсиренѣвъ же тѣмницнчѣнъ стражъ хотѣаше сѣ оубости.

S: V_{fin} – A: dk; T: fut. praet → V_{fin} – A: dk; T: fut. praet.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. sg. m.}

3.7. Relacja następcości. Jest to relacja, w której zdarzenie, stanowiące treść zdania podrzędnego, następuje po stanie, stanowiącym treść zdania głównego. Jej strukturę semantyczną oddaje parafraza: 'przed tym, jak zaszło zdarzenie *a*, trwał stan *p*'. Do tej grupy zaliczono 2 zdania.

8,40

Филип проповядваше благовестието, докле стигна в Кесария.
Филипъ благовѣстковаше дондеже вѣстъ имоу вѣнхити къ Кесарнѣ.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Dat. cum inf.: NP_{dat} + V_{inf} – A: dk

12,6

Когато Ирод щеше да го изведе, Петър спеше между двамата войника.
Егда же хотѣаше извести и Иродъ къ Петръ спѣ междоу двѣма коннома.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: dk; T: fut. praet. → V_{fin} – A: dk; T: fut. praet.

4. Przeprowadzone zestawienie tekstów uwidocznilo szereg różnic, mających niejednorodny charakter. Można je umownie podzielić na różnice semantyczne, wprowadzające całkowity brak ekwiwalencji semantycznej pomiędzy zdaniem wyjściowym (nowobułgarskim) i jego odpowiednikiem (średniobułgarskim), oraz różnice formalne, przy których te same treści oddawane są za pomocą różnych środków językowych, co nie wpływa jednak zasadniczo na strukturę semantyczną zdania.

4.1. W jednostkach, gdzie występują różnice semantyczne, zdanie wyjściowe i jego odpowiednik należą do różnych typów relacji temporalnych. Dzieje się tak zazwyczaj na skutek zmiany charakterystyki aspektualnej V_{fin} lub V_{inf}.

9,23

Когато се минаха доста дни, юдеите се наговориха да го убият.

Илко же скончаваха жеж дѣниѣ лихнози сѣкѣиашъ юдене оубити и.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

U w a g a: Ndk forma V_{fin} w odpowiedniku S' (с скончаваха жеж) przekształca relację poprzedzania D w koegzystencję punktową.

11,4

Петър им изложи на ред станалото, като каза [това].

Петръ казааше наръ по рждоу [се] глаголаж.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praes. act._{nom. sg. m.}

U w a g a: Ndk forma V_{fin} w odpowiedniku S (казаше) przekształca koincydencję zdarzeń w całkowitą koegzystencję stanów.

18,27

Когато се канеше той да замине за Ахаия, братята писаха до учениците да го приемат.

Хотѣхщо ѣмоу прѣити въ Антиохїѣ братїѣ написахъ оученикоу прїѣити и.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Dat. abs.: NP_{dat} + Part. praes. act._{dat. sg. m.}

U w a g a: Dk forma V_{fin} w odpowiedniku S (написахъ) przekształca całkowitą koegzystencję stanów w koegzystencję punktową.

Niejednoznaczna interpretację umożliwiają też spójniki, dopuszczające różne parafrazowanie zdania lub formy aorystu od czasowników ndk:

11,6

В него [аз] като се взрех, видях земните четвероноги.

Къ нѣ же [азъ] възрѣвъ видѣхъ четворѣногѣѣ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. sg. m.}

U w a g a: Możliwe jest również takie parafrazowanie zdania, które określa relację temporalną jako relację poprzedzania D.

15,8

Бог им засвидетелствува, като даде и на тях Светия Дух.

Богъ свѣдѣтелствѣкова давъ наръ Доухъ Свѣтъѣ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom. sg. m.}

16,19

Господарите, като видяха [това], Павла и Сила завлекоха на пазара.

Видѣхъше же господне [се] Павла и Сила заведехъ на тръгъкъ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. I_{nom}. pl. m.

Ten ostatni problem ciągle nie jest w nauce systematycznie i wyczerpująco zbadany i opisany. Podejmowane są próby analizy semantycznej aorystu od czasowników ndk w odniesieniu do współczesnego języka bułgarskiego [np. Koseska-Toszewa 1986; Mindak 1986]. Co się zaś tyczy języka scs. oraz gramatyki historycznej języka bułgarskiego, to badacze ograniczają się zazwyczaj do stwierdzenia, że formy aorystu mogły być tworzone zarówno od czasowników dk, jak i ndk, i że pomiędzy tymi formami istniało różnicowanie znaczeniowe, ale nie wyjaśniają, na czym to różnicowanie polegało.

4.2. W obrębie różnic formalnych celowy jest podział analizowanych jednostek na grupy pod względem występujących w nich odpowiedników zdań temporalnych oraz wskazanie na związane z tymi odpowiednikami modyfikacje semantyczno-syntaktyczne.

Część zdań i ich odpowiedników reprezentuje te same typy semantyczno-formalne:

2,6

Като се чу тоя шум, една навалица се събра.

Егда въстѣ гласѣкъ синадеса народъ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

10,7

Като си отиде ангелът, той новика двама от служителите си.

Ико же отиде ангелъ Господень [онъ] призови двѣма отъ ракъ своихъ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

11,2

Когато Петър възлезе в Ерусалим, ония се препираха с него.

Егда възиде Петръ къ Ерусалимъ [они] прѣкахъсѣ с нимъ.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

Dość częste jest jednak przekształcenie konstrukcji hipotaktycznych w parataktyczne poprzez elidowanie hipotaktycznego wskaźnika zespolenia lub

wprowadzenie spójnika *и*. Zmiany te niwelują pierwszorzędą rolę zdania głównego i zacieraają swoistą hierarchię opisywanych zjawisk.

9,17

Като [Ананія] положи ръце на него, рече.

Бъздасжи [Ананія] на нъ ржжж рече же.

S: $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow V_{fin} - A: dk; T: aor.$

S': $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow V_{fin} - A: dk; T: aor.$

U w a g a: Brak wskaźnika zespolenia typu hipotaktycznego przekształca strukturę hipotaktyczną w parataktyczną.

10,39

[Те него го] убиха, като го повесиха на дърво.

[Они] оубишж и и оубесишж и на др'кк'к.

S: $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow V_{fin} - A: dk; T: aor.$

S': $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow V_{fin} - A: dk; T: aor.$

U w a g a: Spójnik *и* przekształca strukturę hipotaktyczną w parataktyczną.

16,20–21

Тия човеци много смуцават града ни, като проповядват [тези] обичаи.

Сина члов'кка възг'мжштаета градъ нашъ и пр'бдаета [сина] пракъ.

S: $V_{fin} - A: ndk; T: praes. \rightarrow V_{fin} - A: ndk; T: praes.$

S': $V_{fin} - A: ndk; T: praes. \rightarrow V_{fin} - A: ndk; T: praes.$

U w a g a: Zjawiska opisywane w strukturze złożonej są równoczesne wobec momentu wypowiedzi. Spójnik *и* przekształca strukturę hipotaktyczną w parataktyczną.

Warto dodać, iż zarówno w strukturach hipotaktycznych, jak i parataktycznych może występować typowa dla języka scs. konstrukcja *dat. cum inf.*:

9,32

Петър, като обикаляше всичките вярващи, слезе и до светиите.

Бъистъ Петроу посѣщащюу всѣхъ сннѣи къ свѣтъиѣмъ.

S: $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow Dat. cum inf.: NP_{dat} + V_{inf} - A: dk$

S': $V_{fin} - A: ndk; T: imperf. \rightarrow Part. praes. act. dat. sg. m.$

U w a g a: Forma *бъистъ* (3 sg. aor. od *бъити*) w odpowiedniku S występuje w ogólnym znaczeniu 'stało się, zdarzyło się' [por. Bartula 1992: 84].

19,1

Когато Аполос беше в Коринт, Павел дойде в Ефес.

Бъистъ гжщюу Аполосѣ къ Корентъ Павлоу принѣи къ Ефесъ.

S: $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow Dat. cum inf.: NP_{dat} + V_{inf} - A: dk$

S': $V_{fin} - A: ndk; T: imperf. \rightarrow Dat. abs.: NP_{dat} + Part. praes. act. dat. sg. m.$

U w a g a: Forma *въстъ* (3 sg. aor. od *въти*) w odpowiedniku S występuje w ogólnym znaczeniu 'stało się, zdarzyło się' [por. Bartula 1992: 84].

W dużej liczbie analizowanych jednostek złożonej strukturze zdania temporalnego odpowiadają struktury zdania pojedynczego. Na szeroką skalę występują konstrukcje dat. abs., których użycie w analizowanym materiale jest całkowicie zgodne z normą języka scs., dopuszczającą ich pojawienie się w strukturach z brakiem tożsamości podmiotowych fraz argumentowych:

10,9

Когато те пътуваха и приближаваха града, Петър се качи на къщия покрив.

Надхщелъхъ нагъ на пѣти и приближаваштевъхъ нагъ къ градоу къзиде Петръ на горницѣ.

S: $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow V_{fin} - A: dk; T: aor.$

S': $V_{fin} - A: ndk; T: imperf. \rightarrow Dat. abs.: NP_{dat} + Part. praes. act. dat. pl. m.$

12,13

Когато [Петър] похлопа на вратичката, една служиня излезе.

Тѣхъкънжкъшоу же Петроу къ дври вратъкъкъ пристѣши же рабънини.

S: $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow V_{fin} - A: dk; T: aor.$

S': $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow Dat. abs.: NP_{dat} + Part. praet. act. I_{dat. sg. m.}$

13,2

Като [те] служеха на Господа и постеха, Светият Дух рече [това].

Служѣхъщелъ же нагъ Господови постѣхъщелъ рече Духъ Свѣтъ [се].

S: $V_{fin} - A: dk; T: aor. \rightarrow V_{fin} - A: dk; T: aor.$

S': $V_{fin} - A: ndk; T: imperf. \rightarrow Dat. abs.: NP_{dat} + Part. praes. act. dat. pl. m.$

W największym stopniu w analizowanych zdaniach występują same imiesłowy i w obrębie ich użycia widoczne są początki procesów analitycznych, które zaważyły na obecnym kształcie języka bułgarskiego i wpłynęły na funkcje form temporalnych. Warto w tym miejscu podkreślić, iż konstrukcje imiesłowowe w badanych tekstach zasadniczo używane są zgodnie z regułami transformacji, a więc współbieżność jest wyrażana za pomocą part. praes. act., a uprzedniość – za pomocą part. praet. act. I. Wyjątkiem jest relacja koincydencji zdarzeń, w realizacji której występują partycypia uprzednie. Nie można jednak twierdzić, iż zdarzenia jako elementarne jednostki semantyczne zawsze są wyrażane poprzez imiesłowyy uprzednie, a stany – poprzez imiesłowyy współczesne. Wydaje się, iż przy transformacji zdań na konstrukcje imiesłowowe dochodzi do pewnej neutralizacji opozycji aspektowych, czego przy-

kładem jest relacja poprzedzania A, w której stany są oddawane za pomocą part. praet. act. I, co utrudnia interpretację semantyczną tych struktur. Kwestia stosunku aspektualności jako kategorii semantycznej do form imiesłowowych może stanowić odrębny problem badawczy.

Występowanie imiesłówów jako odpowiedników form osobowych czasownika wymaga elidowania wskaźników zespolenia [por. Wróbel 1975: 16]. Istotnie, w analizowanym materiale nie ma jednostek, w których jednocześnie występowałyby imiesłowy i hipotaktyczne wskaźniki zespolenia. Z drugiej jednak strony warto wskazać na zjawisko wprowadzenia spójnika и, łączącego zdanie główne i konstrukcję imiesłowową. Badacze podkreślają, iż w tego rodzaju konstrukcjach funkcja imiesłowu jest zbliżona do funkcji V_{fin} , co wskazuje na początki procesu zaniku imiesłówów w języku bułgarskim [Mirczew 1978: 238; Iwanowa-Mirczewa, Charalampiew 1999: 159].

9,37

Като [те] я окънаха, положиха я в една горна стая.

[Они] *ома̀тѣвше* же ж и *положишѣ* въ горници.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. $I_{nom. pl. m}$

U w a g a: Part. praet. act. I (*ома̀тѣвше*) w odpowiedniku S' pełni funkcję formy osobowej czasownika, na co wskazuje parataktyczny spójnik и.

11,23

[Варнава], като дойде и виде делото на Божията благодат, зарадва се.

[Варнава] *прише́дъ* и *видѣвъ* благо́дѣтъ Божию и възрадо́васѣ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. $I_{nom. sg. m}$

U w a g a: Part. praet. act. I (*прише́дъ* i *видѣвъ*) w odpowiedniku S' pełnią funkcję form osobowych czasownika, na co wskazuje parataktyczny spójnik и.

13,3

Тогава, като [те] постиха и се помолиха, положиха ръце на тях и ги изпратиха.

Тогда [они] *поцѣшесѣ* и *помолѣшесѣ* и въздложишѣ на нѣ рѣцѣ и послашѣ ѿ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act. $I_{nom. pl. m}$

U w a g a: Part. praet. act. I (*поцѣшесѣ* i *помолѣшесѣ*) w odpowiedniku S' pełnią funkcje form osobowych czasownika, na co wskazuje parataktyczny spójnik и.

Podobnie można interpretować występowanie konstrukcji imiesłowowych w zdaniach z brakiem tożsamości podmiotowych fraz argumentowych oraz przypadki zastępowania V_{fin} imiesłowem w zdaniu głównym:

14,22

[Те] утвърдяваха душите на учениците, като ги увецаваха да постоянствуват във вярата.

[Она] оутвърждаваща доушл оученикомъ молаща прѣквкати въ кѣркѣ.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act.^{nom. du. m.}

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act.^{nom. du. m.}

U w a g a: Part. praes. act. w odpowiedniku S (оутвърждаваща) pełni funkcję formy osobowej czasownika.

16,25–26

Когато Павел и Сила се молеха, внезапно стана голям трус.

Павелъ и Сила молителъ творѣща вънезаанъ же тржсѣ въистѣ велеи.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act.^{nom. du. m.}

U w a g a: Konstrukcja imiesłowowa w odpowiedniku S' pełni tu funkcję formy osobowej czasownika (potwierdza to brak tożsamości podmiotowych fraz argumentowych).

26,14

И като [ние] паднахме на земята, чух глас.

И [лгы] се паддахъ ници и авие гласъ глаголаа лии.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praes. act.^{nom. sg. m.}

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

U w a g a: Part. praes. act. (глаголаа) w odpowiedniku S pełni funkcję formy osobowej czasownika.

W badanych tekstach obserwowane są również początki tworzenia się nieodmiennych imiesłówów przysłówkowych (*деенприсастия*) poprzez zanik kongruencji z podmiotem pod względem rodzaju, liczby lub przypadku:

9,31

Църквата, като ходеше в страх от Господа, се умножаваше.

Црѣкѣви же ходѣще въ страхъ Господни множахъсѣ.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → Part. praes. act.^{nom. pl. m.}

U w a g a: W odpowiedniku średniobułgarskim obserwowany jest brak kongruencji imiesłowu z podmiotem pod względem rodzaju.

9,40

[Сърна], като виде Петра, седна.

[Срѣна] видѣвше Петра сѣде.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → V_{fin} – A: dk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → Part. praet. act.^{nom. pl. m.}

U w a g a: W odpowiedniku średniobułgarskim obserwowany jest brak kongruencji imiesłowu z podmiotem pod względem rodzaju.

16,23

Като [те] ги биха много, хвърлиха ги в тъмница.

[Они] много́ты же ра́ны да́вѣша́ има въ́врѣжа́ на въ́ темни́ницѣ.

S: $V_{fin} - A$: dk; T: aor. $\rightarrow V_{fin} - A$: dk; T: aor.

S': $V_{fin} - A$: dk; T: aor. $\rightarrow$ Part. praet. act. $I_{nom. pl. f.}$

U w a g a: Part. praet. act. I (да́вѣша́) w odpowiedniku S' może być interpretowane jako acc. sg. f. lub jako nom. pl. f. (-ша́ w tym wypadku zmienia się w -ша́ w ramach średniobułgarskiego procesu mieszania się samogłosek nosowych po dawnych palatalnych). W obydwu wypadkach obserwowany jest brak kongruencji z podmiotem pod względem rodzaju.

Warto dodać, iż dwa ostatnie przykłady skostniałych form imiesłowowych dotyczą part. praet. act. I, a nie part. praes. act., z których wykształciły się dzisiejsze imiesłowy przysłówkowe na *-eiku*, *-aiuku*. Tego rodzaju przykłady należą do niezwykle rzadkich w średniowiecznych zabytkach piśmiennictwa bułgarskiego [Iwanowa-Mirczewa, Charalampiew 1999: 161–162].

Osobnym zagadnieniem jest kwestia wyrażania treści rezultatywnych. O ile w zdaniach nowobułgarskich są one wyraźnie sygnalizowane za pomocą form plusquamperf., o tyle w odpowiednikach (którymi są w analizowanym materiale konstrukcje imiesłowowe) treści te są wyłącznie implikowane poprzez uprzedni charakter relacji (po zajściu jakiegoś zdarzenia następuje nowy stan). Zdania nowobułgarskie z plusquamperf. wzbogacone są zatem o dodatkowy komponent semantyczny [zob. też Korytkowska 1998: 220–221].

10,24

Корнелий ги чакаше, като беше свикал роднините си.

Корнелиѣ же въ́ ча́хъ нѣхъ со́звѣвъ́ же ро́дѣхъ своѣхъ.

S: $V_{fin} - A$: ndk; T: imperf. $\rightarrow V_{fin} - A$: ndk; T: imperf.

S': $V_{fin} - A$: dk; T: plusquamperf. $\rightarrow$ Part. praet. act. $I_{nom. sg. m.}$

U w a g a: Plusquamperf. w S' (беше свикал) oprócz relacji temporalnej wyraża stan rezultatywny, współbieżny ze stanem, opisywanym w S.

13,23–24

Бог достави на Израиля Спасител, след като Йоан беше проповедал кръщението.

Богъ на овѣстованію въ́здви́же Израилеки спаси́телъ Иисуса проповѣда́къшоу Но́воу крѣщеніе.

S: $V_{fin} - A$: dk; T: aor. $\rightarrow V_{fin} - A$: dk; T: aor.

S': $V_{fin} - A$: dk; T: plusquamperf. $\rightarrow$ Dat. abs.: $NP_{dat} +$ Part. praet. act. $I_{dat. sg. m.}$

U w a g a: Plusquamperf. w S' (беше проповедал) oprócz relacji temporalnej wyraża stan rezultatywny, współbieżny ze zdarzeniem, opisywanym w S.

19,1

Павел, след като беше минал през горните страни, дойде в Ефес.

Бѣхътъ Паклоу прошедъшоу вѣшъныѣхъ странъ притти въ Ефесъ.

S: V_{fin} – A: dk; T: aor. → Dat. cum inf.: NP_{dat} + V_{inf} – A: dk;

S': V_{fin} – A: dk; T: plusquamperf. → Part. praet. act. I_{dat. sg. m.}

U w a g a: Forma вѣхътъ (3 sg. aor. od вѣти) w odpowiedniku S występuje w ogólnym znaczeniu 'stało się, zdarzyło się' [por. Bartula 1992: 84]. Plusquamperf. w S' (*беше минал*) oprócz relacji temporalnej wyraża stan rezultatywny, współbieżny ze zdarzeniem, opisywanym w S.

Odpowiednikami zdań temporalnych w badanych tekstach są też konstrukcje znominalizowane, w których S' zastępowane jest NP lub NP + part. w przypadkach zależnych:

9,8

Савел, когато отвори очите си, не виждаше нищо.

Сауѣль же открѣстѣна оуниа его ни единого же не видѣаше.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → NP_{inst} + Part. praes. pass. i_{instr. du. n.}

10,41

[Ние] ядохме и пихме с него, след като [той] възкръсна от мъртвите.

[Мы] ѣдохъ и пихомъ с нимъ по въскресени его отъ мртвѣхъ.

S: V_{fin} – A: ndk; T: aor. → V_{fin} – A: ndk; T: aor.

S': V_{fin} – A: dk; T: aor. → по ^ NP_{loc}

14,9

Той слушаше Павла, като [Павел] говореше.

[Онъ] слышаше же Павла говоряща.

S: V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → V_{fin} – A: ndk; T: imperf.

S': V_{fin} – A: ndk; T: imperf. → NP_{gen} + Part. praes. act. i_{gen. sg. m.}

U w a g a: Konstrukcja imiesłowowa w odpowiedniku S' nabiera charakteru atrybutywnego, właściwego dla transform zdań względnych przymiotnikowych [por. Wróbel 1975: 112–122].

Struktury te reprezentują różne typy nominalizacji o różnych konsekwencjach semantycznych i syntaktycznych (zwykle konstrukcje imiesłowowe też stanowią przykład nominalizacji). Ich systematyczne zbadanie i klasyfikacja może być osobnym zadaniem naukowym.

4.3. Na podstawie przeprowadzonej analizy można sporządzić inwentarz środków formalnych, wyrażających relacje temporalne w *Kodeksie Ochrydzkim* (a więc w języku średniobułgarskim z XII w.), który wygląda następująco:

1. Zdania złożone (w tym z konstrukcją Dat. cum inf.):
 - zdania parataktyczne;
 - zdania temporalne.
2. Zdania pojedyncze:
 - konstrukcje imiesłowowe zgodne z regułami transformacji;
 - konstrukcje Dat. abs.;
 - imiesłowy w funkcji V_{fin} ;
 - imiesłowy przysłówkowe (początki procesu);
 - nominalizacje różnych typów.

Formy te występują w różnych proporcjach. Najliczniejszą grupę stanowią konstrukcje imiesłowowe (najstarszy typ nominalizacji) oraz zdania parataktyczne. Wydaje się, iż procesy rozwojowe, których rezultaty odzwierciedla tekst nowobułgarski, cechowało z jednej strony stopniowe zwiększenie występowania struktur hipotaktycznych i wyparcie przez nie zdań współrzędnych, z drugiej zaś – przebudowa systemu w zakresie typów nominalizacji. Ten ostatni problem dotyczy zresztą także innych języków słowiańskich [por. Wierzbicka 1962] i wymaga szczegółowych badań, uwzględniających poszczególne etapy rozwoju języka.

Zastosowana przy analizie metoda, opierająca się zasadniczo na płaszczyźnie semantycznej języka, pozwala, jak się wydaje, w sposób jednolity usystematyzować obserwowane procesy w obrębie różnorodnych struktur i form, realizujących stosunki temporalne w języku bułgarskim. Uwypukla także zagadnienia, wymagające dalszych badań, które powinny mieć właściwy charakter diachroniczny (tj. zachowywać perspektywę chronologiczną i uwzględniać kolejne etapy rozwoju systemu). Wyniki tych badań najprawdopodobniej nie wniosą wiele nowego do historii form językowych jako takich, z pewnością jednak pomogą lepiej zrozumieć mechanizmy procesów rozwojowych, rzucając nowe światło na kwestię funkcjonowania poszczególnych form.

Wykaz skrótów i symboli

- ^ – obligatoryjne następstwo
- – odpowiedniość
- A – charakterystyka aspektualna czasownika
- Acc. – accusativus
- Aor. – aoryst
- Dat. – dativus
- Dat. abs. – dativus absolutus
- Dat. cum inf. – dativus cum invinitivo
- Dk – aspekt dokonany czasownika
- Du. – dualis
- f. – femininum

Fut. – futurum
 Fut. pract. – futurum praeteriti
 Gen. – genetivus
 Imperf. – imperfectum
 Instr. – instrumentalis
 m. – masculinum
 Ndk – aspekt niedokonany czasownika
 Nom. – nominativus
 NP – fraza nominalna
 NP_{acc} – fraza nominalna w accusatiwie
 NP_{dat} – fraza nominalna w datiwie
 NP_{gen} – fraza nominalna w genetiwie
 NP_{instr} – fraza nominalna w instrumentalu
 NP_{loc} – fraza nominalna w locatiwie
 NP_p – podmiotowa fraza argumentowa
 Part. praes. act. – participium praesentis activi
 Part. praes. pass. – participium praesentis passivi
 Part. praet. act. I – participium praeteriti activi I
 Part. praet. act. II – participium praeteriti activi II
 Part. praet. pass. – participium praeteriti passivi
 Perf. – perfectum
 Pl. – pluralis
 Plusquamperf. – plusquamperfectum
 Praes. – praesens
 S – zdanie główne
 S' – zdanie podrzędne
 Sg. – singularis
 T – charakterystyka temporalna czasownika
 V_{fin} – forma osobowa czasownika
 V_{inf} – verbum w infinitiwie

Teksty źródłowe

Кулѣбакин С. М., *Охридская рукопись апостола конца XII века*, София 1907.
Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия Завет, София 1924.

Literatura

[Bartuła 1992] – Cz. Bartuła, *Składnia zdania złożonego w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, Kielce.
 [Grzegorzczukowa 1998] – R. Grzegorzczukowa, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa.
 [Iwanowa-Mirczewa, Charalampiew 1999] – Д. Иванова-Мирчева, И. Харалампиев, *История на българския език*, В. Търново.
 [Karolak 1995–1997] – S. Karolak (red.), *Семантика и структура славянского вида*, t. 1–2, Kraków.

- [Korytkowska 1990] – M. Korytkowska, *Z problematyki składni konfrontatywnej. Na przykładzie bułgarskich i polskich zdań bezpodmiotowych*, Wrocław.
- [Korytkowska 1998] – M. Korytkowska, *Uprzedniość, rezultatywność a zdania czasowe w języku bułgarskim i polskim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, nr 34, s. 205–224.
- [Koseska-Toszeva 1986] – V. Koseska-Toszeva, *O temporalności inaczej*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie I. Temporalność*, Wrocław, s. 39–63.
- [Mazurkiewicz 1986] – A. Mazurkiewicz, *Zdarzenia i stany: elementy temporalności*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie I. Temporalność*, Wrocław, s. 7–21.
- [Mindak 1986] – J. Mindak, *Aspekt a zdarzenie*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie I. Temporalność*, Wrocław, s. 93–114.
- [Mirczew 1978] – К. Мирчев, *Историческа граматика на българския език*, София.
- [Wierzbicka 1962] – A. Wierzbicka, *Hipotaksa i konstrukcje nominalne w rozwoju polszczyzny*, „Pamiętnik Literacki”, nr I.III, s. 195–216.
- [Wróbel 1975] – H. Wróbel, *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*, Katowice.

Иван Петров

ТЕМПОРАЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В НОВОБОЛГАРСКОЙ БИБЛИИ (1924) И ИХ СООТВЕТСТВИЯ В СРЕДНЕБОЛГАРСКОМ ОХРИДСКОМ АПОСТОЛЕ (XII в.)

(Резюме)

В статье проводится сравнение реализации темпоральных отношений в среднеболгарском и новоболгарском языках, исходя из анализа семантики сложноподчиненных предложений с придаточным обстоятельственным времени в новоболгарском тексте. Семантический уровень, универсальный для обоих сравниваемых систем, моделируется с помощью понятий «состояние» и «событие» и их взаимных отношений на оси времени, а также по отношению к моменту высказывания. Целью такого сравнения является составление инвентаря грамматических (морфологических и синтаксических) средств, выражающих семантическую категорию «темпоральность» в среднеболгарском языке (XII в.).

Наблюдения и выводы, сделанные в статье, касаются прежде всего неравномерности в использовании различных формальных средств для выражения анализируемых отношений и показывают зависимость этих средств от семантического типа темпоральной структуры. С точки зрения формального развития языковой системы устанавливается степень насыщенности среднеболгарского текста различными синтаксическими конструкциями (пара- и гипотаксис, причастные и деепричастные обороты, *dativus absolutus*, номинализации).